

Digitales Brandenburg

hosted by **Universitätsbibliothek Potsdam**

Sefer ha-emunot ve-ha-de'ot

Se'adyah <Ga'on>

<אוגג הידעס>

Laipstsig, 619 [1858 oder 1859]

יעיברה רמאמה

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-9691

המאמר הרביעי

בעבודה והמרי והצדק וההכרה :

אמר יהודה בן שאול * אמר המחבר אני פותח למאמר הזה הקדמה שאומר שאף על פי שראינו הברואים רבים אין ראוי שנהיה נבוכים במכוון מהם רצוני לומר מי הוא * כי הנה שער טבעי יחבאר לנו בו מי הוא המכוון בכל הברואים וכאשר נחקור בשער ההוא נמצא המכוון הוא האדם * והוא כי המנהג והבניה משימים כל דבר נכבד באמצע הדברים אשר אינם נכבדים כמוהו * ונתחיל מהקטן שבדברים ונאמר כי הגרגיר ממוצע בתוך כל העלין והוא שהגרגיר יותר נכבד מהם כי צמח הצמח ותכונתו ממנו * וכן מה שצומחים ממנו האילנות אם יהיה הוא המאכל יהיה בתוך הפרי כמו השקד ואם יהיה מגרעינו יהיה הגרעין ממוצע בתוך הפרי ולא יפנו אל המאכל ויעובוהו חוצה לשמרו * וכן חלמון הביצה הוא הממוצע בה כי ממנה יהיה האפרוח * וכן לב האדם הוא ממוצע בתוך חוהו מפני שהוא משכן הנפש והחוס הטבעי * וכן הרוח הרואה באמצע העין מפני שהראות בו וכאשר ראינו הדבר הזה נוהג ברוב הדברים * וראיתי הארץ באמצע השמים והגלגלים סובבים אותה מכל צדדיה התקיים אצלנו כי המכוון בבריאה הוא בארץ ואח"כ הסתכלנו בכל חלקיה וראינו העפר והמים שניהם דומים ומצאנו הבהמות בלתי מדברים ולא נשאר כי אם האדם * והתברר לנו כי הוא הענין המכוון בלי ספק * ודרשנו הספרים ומצאנו בהם מאמר הבורא (ישעיה מ"ה י"ג) אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי * אבל מתחלת התורה ספר כל הברואים וכאשר השלימם אמר עתה (בראש' א' כ"ו) נעשה אדם כמי שבונה ארמון ומציעו ומתקנו ואח"כ מביא אליו בעליו * וכיון שהקדמתי הדברים האלה אתחיל עתה ואומר :

הודיענו אלהינו על יד נביאיו שהוא שם לאדם יתרון על כל ברואיו כאמרו (שם שם כ"ח) וירדו בדגת הים וגומר * וכאשר אמר במוזמר (תסליס ח') י"י אדוננו מה אדיר שמך בכל הארץ מתחלתו ועד סופו ושהוא נתן לו יכולת לעבדו ושם אותה לפניו והשליטו עליה ושם הבחירה ברשותו וצוהו שיבחר בטוב כאשר

אמר (דברים ל' י"ט) ראה נתתי לפניך היום את החיים וגומר :
 ואמר אחרי כן (סס סס) ובחרת בחיים וגומר והעמידו לנו על
 המאמר הזה האותו והמופתים וקבלנוהו : ואחר כן עיינו במלאכת
 העיון במה נתן לנו יתרון ומצאנו יתרונו בחכמה אשר נתנה לו
 ולמדו אותה כאשר אמר (תהל' ל"ד י') המלמד אדם דעת : והוא
 בה שומר כל דבר שחלף מהפעלים : ובה רואה רוב הנולדות
 אשר תבאנה : ובה הגיע להעביר הבהמות לעבוד לו הארץ ויביאו
 לו תבואתה : ובה הגיע להוציא המים ממעמקי הארץ עד שיהיו
 הולכים עד פניה : ועוד עשה לו הגלגלים השואבים ממנה
 מעצמם : ובה הגיע לבנות הבתים הנכבדים וללבוש הבגדים
 החמודות ולחקן המטעמים הערבים : ובה הגיע לנהוג החיילים
 והמחנות להנהגת המלכות והשלטון עד שנתקנו בני אדם : ובה
 הגיע אל ידיעת תכונת הגלגל והליכת הכוכבים ושיעור גרמיהם
 ומרחקיהם ושאר עניניהם : ואם יחשוב חושב כי אשר נתן לו
 היתרון הוא דבר זולת האדם יראנו אלה המעלות או קצתם לזולתו
 וזה מה שלא ימצאוהו : ובדין אם כן שיהיה המצווה המוזהר
 הגמול הענוש כי הוא קטב העולם ומכונתו כמו שאמר (ס"א ז'
 ח') כי לי"י מצוקי ארץ וישת עליהם תבל : ואמר (משלי י' כ"ה)
 וצדיק יסוד עולם : וכאשר התבוננתי אלה השרשים ומה
 שמשתעף מהם ידעתי כי מותר האדם איננו טעות שנופלת
 בלבנו עליו ולא נטות אל הותרנו ולא שהביאתנו גאווה ולא עזות
 שנשעון אותו לנפשנו כי אם אמת ברורה וצדק מבואר ולא הותרו
 החכם אלה הדברים כי אם בעבור ששמו מקום למצותו והזהרתו
 כאשר אמר (איוב כ"ח כ"ח) ויאמר לאדם הן יראת י"י היא חכמה
 וסור מרע בינה : וצריך שאזכור מה שדקדקתיו בשער הזה ממה
 שהוצרך אליו :

ואומר שחשבתי ואמרתי איך תהיה הכונה מכל אשר בעולם
 על האדם והנה אנחנו רואים גופו קטן ונבזה : והתישבתי בזה
 ומצאתי שאף על פי שגופו קטן נפשו רחבה מהשמים והארץ
 כי מדעו כולל כל אשר בס' עד שהגיע לדעת מה שיש למעלה
 מהם אשר בו היא עמידתם רוצה לומר הבורא יתברך וכמו
 שאמר (תהל' קל"ט י"ד) נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד : וחשבתי
 בענין ימי חייו ואמרתי למה לא החיה תמיד : והתבאר לי
 שהבורא לא נתן לו החיים האלה הקצרים בעולם הזה אשר הוא

עולם השרה אך כאשר יסייעוהו יהיו לו החיים התמידים כאשר
 אמר הכתוב (סס ל"א ה') חיים שאל ממך נתת לו וגומר. וכאשר
 אבאר במאמר השיעי. וחשבתי איך היה עם מותר האדם
 בנין גופו חלוש מורכב מהדם והליחה ושתי המררות ולמה לא
 היו חלקיו זכות מתמידות. והשיבותי המחשבה הזאת ואמרתי
 אם נרצה זה אנו רוצים שיברא כוכב או מלאך כי גוף האדם
 הוא זה הנברא מאלה התערובות והוא יותר זך מכל הדברים
 האלה הארציים ומה שהוא יותר זך ממנו הוא אחד מהשנים אם
 מלאך או כוכב. ומי שיחפץ לשום גוף האדם מחלקים אינם
 חלקיו הוא רוצה לבטלו כמי שרצה שלא יהיו שמים כי אם מעפר
 ושלא תהיה ארץ כי אם מאש שרצונו הבל ומה שאיננו חכמה.
 וכבר אמר (סס ק"ד ל"ד) מה רבו מעשיך יי כלם בחכמה עשית
 וגומר. וחשבתי עוד בחליים הבאים עליו ואמרתי הלואי נצל
 מהם או נדחו מעליו. ומצאתים טובים לו בעבור שישוב מחטאו
 ויכנע לאלהיו ויתקנו עניניו כמו שאמר (איוב ל"ג י"ט) והוכח
 במכאוב על משכבו. וחשבתי עוד במשול החום והקור והרגשתו
 בארס וזחלי העפר והחיות המזיקות. וידעתי כי הרגשתו בזה
 מתקנתו כי אם לא היה מרגיש בצער לא היה מפחד מעונש אהיו
 כי כאשר אמר אליו אני אצערך לא היה יודע מה הוא הצער
 ושמחו מרגיש בצערים האלה לבעבור יכירם ויהיו לו לדמיון כמו
 שאמר בחום הגדול (מלאכי ג' י"ט) כי הנה יום בא בוער כתנור.
 ואמר בדמות העונש בארס (דברים ל"ג ל"ג) חמת תנינים יינם.
 וחשבתי באלה הצרכים המורכבים בו והתאוות אשר הרבה מהם
 לרע לו. והתבאר לי כי החכם לא הרכיבם בו כי אם לשום
 כל אחת מהנה במקומה בשכל אשר חננו האלהים. תאות המזון
 להעמיד הצורה ותאות המשגל להעמיד תמורתו. ויתעסק בכל
 כפי שבאר לו והתירו. ואם הוא מתעסק בו מצד ההתר יהיה
 משובח ומתעסק בו מן האיסור יהיה מגונה כמו שאמר (משלי י"א
 ל"ג) תאות צדיקים אך טוב ותקות רשעים עברה ואמר (תהל' י"ג)
 כי הלל רשע על תאות נפשו. וחשבתי איך יעותר לו הצער
 המכאיב וההתמדה באש. וראיתי כי לעמת זה הנעמות התמידית
 וההתמדה בגמול ואם לא יהיו שניהם כן לא יקוה תקוה גמורה
 ולא ירא יראה גמורה וכמו שאמר (דניאל י"ב ב') אלה לחיי העולם
 ואלה לחרפות לדראון עולם. וחשבתי שהוא קודם זה צוה עליו

בעולם הזה להמית אותו באפני ארבעה מיתות * והתבאר לי כי זה לתקנתו ואיננה יוצאה חוץ לשכל כי השכל כשהוא רואה כי אדם האחד כשיפסד אחד מנתחיו בחלי או בארס שכריתתו תקנה בעבור הצלת שאר גופו כן רואה מן המדברים כי המית מי שנשחת מהם והשחית בארץ תקנה בעבור שינצל שאר המין כמו שאמר (דבר' י"ט כ') והנשארים ישמעו וייראו * ואחר אשר ספרתי אלה השבעה שערים משער הצדק בצווי האדם הזה אומר וכן כל מה שנרמה למאמין ממה שדומה להם ראוי שיחשוב בו המזב כי בלי ספק ימצא לו פנים מן החכמה כמו שאמר (תסל' כ"ס י') כל ארחות י"י חסד ואמת וגו' * ואחר שבארתי איך תהיה העמידה על השערים האלה מאופני הצדק אומר וממה שהוא נאות לצדק הבורא וחמלתו על האדם הזה שנתן לו כח ויכולת לעשות מה שצוהו בו ולהמנע ממה שהזהירו ממנו * וזה מבואר בשכל ובכתוב * בשכל שהחכם לא צוה אדם מה שאין ביכולתו ולא מה שילאה מעשותו * ובכתוב כמו שאמר (מיכה ו' ג') עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתך ענה בי * ועוד אמר (יסעי' מ' ל"א) וקווי י"י יחליפו כח * (סס מ"א ח') החרישו אי איים ולאמים יחליפו כח * ואמר עוד (מיכה ז' א') באור הבקר יעשוה כי יש לאל ידם * וראיתי כי היכולת ראויה שתהיה קודם הפעל עד שיתן לאדם הפעל והעויבה על התמורה * כי אם היתה שוה עם הפעל היה כל אחד מהם סבה לאחר או לא יהיה אחד מהם סבה לאחר * ואלו היתה אחר הפעל היה אדם יכול להשיב מה שעשה קודם וזה הבל ואשר לפניו הבל וכבר התחייב שתהיה יכולת האדם קודם פעלו כדי שישלם לו בה להגיע אל מצות אלהיו * ואראה לבאר כי כאשר עשות האדם את הדבר הוא פועל כן עויבתו אותו הוא פועל גם כן * כי לא עוב אותו כי אם לעשות הפכו ואיננה כעויבת הבורא יתברך לברא הדברים אשר בארנו שאיננה פעל * כי הבורא כשעוב לברא הגשמים ומה שיש בהם לא היה הפך לגשמים ההם * אבל האדם כיון שפעלו המקרים הוא עוב דבר שיבחר לפעול הפכו ואם לא יאהב ישנא ואם לא ירצה יכעס ולא תמצא לו מעלה ביניהם * וכן הכתוב אומר (ויקרא י"ח ל') ושמרתם את משמרתו לבלתי עשות מחקות התועבות אשר נעשו לפניכם * ואמר עוד (תסל' קי"ט ג') אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו * וצריך שאבאר שהאדם לא יעשה

דבר עד שיהיה בוחר לעשותו כי לא יתכן לעשות מה שאין לו בחירה ולא מי שאיננו בוחר. וזה שאנחנו רואים התורה שאיננה מחייבת בענש מי שחטא בשגגה לא בעבור שאיננו בוחר אבל בעבור שלא ידע העלה והסבה בזה כאמרנו בהורג נפש בשגגה שהוא מויד בכרות העץ ובוחר אבל שגג להשמר. ובמחלל שבת שהוא מויד לקושש עצים אבל שכח שהוא יום שבת:

ואומר אחרי הדברים האלה כי הבורא אין לו שום הנהגה במעשי בני אדם ואיננו מכריחם לעבודה ולא למרי. ויש לי על זה ראיות מדרך המוחש ומדרך השכל וממה שבכתוב ושבקבלה. מדרך המוחש שמצאתי האדם שוער בנפשו שיוכל לדבר ויוכל לשחוק ויוכל לתפוש ויוכל להניה ואיננו שוער בכח אחר שימנעוהו מחפצו כלל. אין הדבר כי אם שהוא מנהיג טבעו בשכלו ואם יעשה כן יהיה משכיל ואם לא יהיה סכל. ומן המושכל כי הראיות כבר התקיימנה במה שקדם על הפסד היות פעל אחד משני פועלים. ומי שחשב שהבורא מכריח את עבדו על דבר כבר שם הפעל האחד לשניהם יחד. ועוד שאם היה מכריחו לא היה ענין לצוויו והזהרתו אותו. ועוד אם יהיה מכריחו על פעל לא היה נכון לענשו עליו. ועוד שאם היו בני אדם מוכרחים היה הגמול ראוי למאמין ולכופר יחד מפני שכל אחד מהם עשה מה שצוה לו לעשותו. כמו שאם היה חכם משים אחד משני אומנין לבנות והשני להרוס חייב לתת שכר שניהם. ועוד שאם היה האדם מוכרח היתה לו טענה כי ידע כי האדם לא יוכל לנצח יכלת בוראו וכאשר יתנצל לפניו הכופר שאיננו יכול להאמין בו מן הדין שיהיה צדיק במאמרו והתנצלותו מקובלת. ומן הכתוב כמו שהקדמנו תחלה ובחרת בחיים (דבר' ל' י"ט). ומה שבא בחוטאים (מלאכי א' ט') מידכם היתה זאת הישא מכם פנים וגומר. ומה שבאר שהוא נקי מחטאיהם באמרו (ישעיה ל' א') הוי בנים סוררים נאם י"י לעשות עצה ולא מני. ומה שבאר מהנקותו ממעשה הכוזבים באמרו (ירמ' כ"ג כ"א) לא שלחתי את הנביאים והם רצו וגומר. וממה שיש בקבלה בדברי רבותינו הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר (דבר' י' י"ג) יעתה ישראל מה י"י אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגומר. ואף על פי שלא נשאר אחר אלה הבאורים דבר שיבוקש הכחיש הבורא ההכרח בשלשה שרשים. הראשון בחמה ששם בני אדם

לתמוה על הענין הזה באמרו (יחזק' י"ח כ"ג) החפץ אחפוץ במות הרשע נאם י"י אלהים הלא וגומר. והשני בקיימו שזה הדבר לא יהיה באמרו (סס סס ל"ג) כי לא אחפוץ במות המת נאם י"י אלהים וגומר. והשלישי שנשבע על זה באמרו (סס ל"ג י"ח) אמור אליהם הי אני נאם י"י אלהים אם אחפוץ במות הרשע וגו' וסבב הענין מכל צד וזרו עליו:

ואחר הביאור הזה אביא אחריו שלש שאלות ואומר אולי יאמר אומר כשהבורא נקי מרצותו בחטא החוטא איך יתכן להיות בעולמו מה שאינו רוצה בו. והתשובה בזה קרובה והוא שהמורחק אצלנו שיניח החכם ברשותו דבר שלא ירצהו הוא באדם. כי האדם הוא מואם הדבר אשר יזיקהו ואלהינו יתברך לא מאם הדברים האלה בעבור עצמו כי לא יתכן שישגיחו מקרה מהמקרים אבל מאסם בעבורנו מפני שהם מזיקים אותנו. כ"א נחטא בו ולא נודה במה שאנו חייבים לו נסכל ואם נחטא קצתנו על קצתנו נאביד נפשותינו והוננו. וכיון שהדבר גלוי כן איננו רחוק שיהיה בעולמו מה שנמאסו אנחנו ומה שבאר לנו שהוא נמאס אצלו לנו על דרך החמלה. וכבר באר זה בכתוב באמרו (ירמ' ז' י"ט) האותי הם מכעיסים נאם י"י הלא אותם וגומר. ואולי יאמר עוד כשהוא יודע מה שיהיה קודם היותו כבר ידע שהאדם עתיד למרותו ואי אפשר שלא ימרהו האדם כדי שתשלם ידיעתו. וגלות הספק הזה יותר מבואר מן הראשון והוא שאמרו אין לו ראייה שידיעת הבורא את הדברים הם סבת היותם אבל זה מאמר שסבר אותו או הזיד בו. ובאור הפסד זה שאם היתה ידיעת הבורא את הדבר סבה להיותו היו הדברים קדמונים מפני שידיעתו אותם קדמונית לא סרו מפני שלא סר יודע אותם. אבל נחשוב שהוא יודע הדברים על אמתת היותם ומה שיש מהם ממה שיחדשו הוא כבר ידע שיחדשו ומה שיש מהם מה שיבחרהו האדם כבר ידע שהאדם יבחרהו. ואם יאמר וכאשר ידע הבורא שהאדם עתיד לדבר היתכן שיחריש או שישתוק. נאמר בלשון צה כי האדם אלו היה שישתוק תמורה שידבר היינו משימים בעקר המאמר כי הבורא ידע שהאדם עתיד לשתוק ולא היה נכון שנשים שהוא ידע שהאדם עתיד לדבר כי הוא ידע העולה מפעל האדם הנופל אחר כל מחשבה והקדמה ואיחור

והוא בעצמו אשר ידעו וכמו שאמר (תהלים ל"ד) יי' יודע מחשבות אדם (דברים ל"ח) כי ידעתי את יצרו. ומצאתי בני אדם שואלים בשער הזה, מה לפני החכמה שיצוה ויזהיר הצדיק אשר ידע ממנו כי לא יסור מעבודתו? ומצאתי לזה ארבע פנים. מהם להודיעו מה שהוא חפץ ממנו, ומהם לשלם לו הגמול, כי אם יעבוד אותו והוא בלתי מצווה, לא יהיה לו גמול, ומהם שאם יגמלוהו על מה שלא צוהו בו או יענישוהו על מה שלא הזהירו יהיה זה עול, ומהם שישנה עליו הצווי עם הנביא עם הצווי אשר בשכל, בעבור שישמר ויזהר כמ"ש (יחזקאל ג') ואתה כי הזהרתו צדיק לבלתי חטא צדיק והוא לא חטא חיו יחיה כי נזהר. ושואלים עוד ומה לפני החכמה בשליחות אל הכופרים אשר ידע מהם כי לא יאמינו? והושבים זה לשוא. ומצאתי להם ששה פנים, מהם שאם לא היה שולח אל הכופר שיאמין, הית' לו אמתלא לאמר, אלו היה שולח אלי הייתי מאמין, ומהם שמה שיש בידיע' אלו לא היה יוצא אל הפעל, היה הגמול והעונש כפי ידיעתו לא כפי מעשה הברואים. ומהם שראיותיו החושיים והשכליים, כאשר העמידם בעולם למאמינים ולכופרים, כן ראוי שיהיו ראיותיו הנבואיות כוללות המאמינים והכופרים: ומהם כי כמו שנחברר לנו כי מי שמצוה ברע למי שלא יעשהו מריע לו ונקרא סכל, כן מי שמצוה בטוב למי שלא יפעלהו מטיב לו ויקרא חכם. ומהם שהמצוה בטוב, כאשר יעזוב המצווה לקבל מצותו, תשוב מצותו סכלות, בעבור שלא קבלה, יהיה גם כן מי שמצוה ברע תשיב מצותו חכמה, כאשר יקבלנה המצווה בה, ותתהפכנ' אמתות הטוב והרע ותהיינה כפי הקבול וזה הבל. ומהם כי כאשר השוה ביניהם בשכל והכח והיכולת, כן ראוי שישו' ביניהם בצווי ובשליחות: ואחר כן אומר, כי העושה לשוא, הוא עושה דבר שאין לו תועלת לאחד מהברואים, אבל שליחות הבורא יתברך אל הכופרים אעפ"י שהם בחרו שהם לא יעשו אותה, ולא יועילו בה ולא יוסרו, המאמינים ושאר בני אדם כבר נוסרו והתבוננו, וכאשר אתה רואה כי בני אדם עד עתה ועד עולם הם מספרים ענין המבול ואנשי סדום ופרעה והדומה להם. ושואלים עוד כשתהיה מסירת האדם להרג, אחד ממעשה הבורא אם לעונש על חטא או לנסיון, כאשר יהרגו

עול, כאיזבל לקצת הנביאים. מה נאמר בזה המעשה? ולמי ניהם אותו? נאמר כי המות מעשה אלהים, וההרג מעש' העול, ואם החכמה חייבה המות, אלו לא היה העול, היה מת בסבה אחרת: וכן השאלה על הגנב כשהוא אבירח ממון בני אדם גזירת הבורא, אם לענוש או לנסיון, איך נאמר בגנבה ההיא ממעשה הבורא? והתשובה בזה, שהאבוד מעשה הבורא, והגניבה מעשה האדם, וכאשר חייבה החכמה איבוד הדבר ההוא, אלו לא היה גנבו הגנב היה אבד בפנים אחרים, וכן ענו שמעיה ואהיה לקצת מלכי אדום ואמרו, ואם אנו מחוייבי מיתה לשמים אם אין אתה הורגנו הרבה מזיקים יש לו לפגוע בנו. ושואלים עוד ואיך נענש דוד על העבירה, בהביא אבשלום לעשות כמוה? ויותר גדולה ממנה, באמרו (שמואל ב' י"ג) כי אתה עשית בסתר ואנכי אעשה את הדבר הזה נגד כל ישראל וגו'. נאמר כי אלה הדברים אשר ספר נתן הנביא על שני חלקים, אחד מהם מעשה הבורא והוא הגברת אבשלום והשליטו על כל אשר לדוד. ועל זה אומר (סס) הנני מקים עליך רעה מביחך ולקחתי את נשיך לעיניך ונחתי לרעיך. והשני מעשה אבשלום בבחירתו, והוא מה שאומר ושכב את נשיך לעיני השמש הזאת (סס) ורצה בהקדמתו להודיע לדוד בחירת אבשלום, להכאות את לבו בזה. ושואלים על ענין סנחריב ונבוכדנצר ומה שעשו בעולם מן ההרג והחרבן, ושאר עניני החמס, ואיך אמר על האחד שהוא מטהו כשאמר (ישעי' י') הוי אשור שבט אפי וגו'. ועל השני שהוא חרבו, כשאמר, (יחזקאל ל') וחזקתי את זרועות מלך בבל ונחתי את חרבי בידו. ונאמר כי מקום פעל הבורא לשניהם וזולתם, הוא נתינת היכולת והאמץ כאשר נמשלו בחרב ובמטה, ועם כל זה כל אשר עשו הם וחילם היה בבחירה שחייבים עליה הענש, ועל כן אמר (ישעי' י') אפקד על פרי גדל לבב מלך אשור וגו', ואמר (ירמיה' כ"ח) ושלמתי לבבל ולכל יושבי כשדים. ושואלים עוד כיון שכל המקרים מתחדשים במצותו, כשהוא מסבב למאמין שיכוב בעבור דבר שמצריכו אל הכוב, הוא אם כן הביאו אל הכוב? יש בזה שתי תשובות, אחת מהנה, כי המעיין כשיעיין היטב באיך יצטרך האדם לכוב, ימצא לו סבה מחטא האדם בהנהגתו, וישיב הדבר על בוראו כמ"ש (משלי י"ט) אולת אדם תסלף דרכו

ועל ייזועף לבו. והאחרת שעם השכל אשר הרכיבו בו, איננו צריך אל הכוב לעולם, כי כאשר יאמר מאמר שאפשר שמכירים אותו על אמתת ההגדה על דרך העברת חלשון, הוא אימר אמת, ואין עליו מסברת העול בדבריו. וזה כמו שאמר אברהם על שרה אחותי היא, והיא רוצה קרובתי, כאשר מצאנו לוט שנקרא אח מדרך הלשון. והם סברו שהיא אחותו באמת, ולא היה חטא עליו בזה, אבל החטא עליהם, כי הם עוולו, כי דרך בני אדם לשאול הגר על עניניו ועל תועלותיו, ועל מה שהוא טוב לו, ועל מה שצריך לו, ואין דרך לשאול אותו על מי שיש עמו ומה הוא ממנו, וכל שכן שכבר נסה בוולתו, כמ"ש (בראשית כ') כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה והרגוני. וכיון שדברתי בשאלות האלה במה שיש בו די, מתחייב המעיין בספר להשיב בתשובתם ככל מה שימצאהו דומה להם. ואחר כן אהבר אל הדברים האלה כל הפסוקים אשר יש בהם ספקות ושבושים בענין ההכרה, ומפני רובם בעבור רוחב הלשון כאשר זכרתי במאמר היהוד, כי הלשון אם לא תרחב, לא ימצא בה כי אם הדבר בלבד, ראיתי לזכור מיני הוצאתם עד שיהיו נאותים למה שיש בשכל, וכאשר אספור כמה מינים היא, וזכרתי מכל מין מהם קצת, והמעייין בספר הזה יחבר כל מין וכל איש אל מינהו בשכלו ובחבונתו: ואומר שהם שמנה מינים, הראשון מהם שער ההוהרה, נדמה לבני אדם המניעה באוהרה כמניעת המעשה, ויש ביניהם הפרש גדול, וזה כאמרו לאבימלך (סס) ואחשך גם אנכי אותך מחטא לי, סברו שהוא מעשה ולא מנעו כי אם בהוהרה ובהודעה שהיא אשת איש ובהפחדה, כמו שאמר לו (סס) הנך מת על האשה אשר לקחת, והיא בעולת בעל, ואמר לו עוד (סס) ואם אינך משיב דע כי מות תמות. ומניעת אבימלך מהאשה ההיא שלא יגיע אליה, היא כמניעת המגרש שלא ישא גרושתו אחר שנשאת לאחר, כמ"ש (דברים כ"ד) לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה וגו', והוא יכול בבחירה ואיננו יכול במצוה. וכאמרו (סס י"ו) לא תוכל לזבח את הפסח באחד שעריך והדומה לזה: והשני המניעה מתקנות העולם וטובותיו וחשבו זה הכרה והוא כאמרו (ישעי' ו') השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע וגו', הכתוב רוצה שיתחדש עליהם

סבב שלא יסתכלו בעבודה בעניני עולמם ממה שמחדש להם
 ממלחמה או רעה והדומה להם, ויהיו נבוכים בתקון המעשה
 ההוא כמ"ש (דברים כ"ג) והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש
 חעור באפלה, וכמ"ש (ליוז ה') לוכד חכמים בערמם וגו', יומם
 יפגשו חשך וגו' ואמר (טס י"ג) מסיר לב ראשי עם הארץ וגו'.
 ימששו חשך ולא אור וגו'. ואלה סברו שהוא בענין התורה,
 ויהיה ענין ושב ורפא לו ישובו מהלחם באויבם וינחו ממנו,
 כאש' אמ' במלחמה, (הוטע ט') והו' לא יוכל לרפא לכם ולא יגהה
 מכם מזור. והשלישי בחווק הנפש, בבא פגע מרעה ומשמועה
 שלא יאבד מהם, שמעוה בספרים וסברו שהוא חווק הלב שלא
 יקבל העבודה, וכ"ש שיחסו הכתוב אל הלב בעבור שהנפש
 בו, והוא אמרו (טמות ז') ואני אקשה את לב פרעה, וחוקתי
 את לב פרעה (טס י"ד) כי אני הכבדתי את לבו, (טס י') ואמר
 על סיהון כי הקשה יי אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו (דברים
 ז'). ונצטרך פרעה לחווק נפשו שלא יאבד במכות ההם עד
 שישלמו לו שאר המכות, וכבר באר לו זה באמרו (טמות ט')
 כי עתה שלחתי את ידי ואך אוחק וגו', ואולם בעבור זאת
 העמדתך (טס ט') וגו' אבל סיהון נצטרך לחווק לבו שלא
 יאבד מפחד שמע בני ישראל, כמ"ש (דברים י"ד) אשר ישמעון
 שמעך ורגו וחלו מפניך, וכן אנשי ארץ כנען הצטרכו לחווק
 שלא ימיתם פחד השמועות, כמ"ש (יחטע ז') ונשמע וימם
 לבבנו וגו', ועל כן אמר כי מאת יי' היתח לחוק את לבם לקראת
 המלחמה את ישראל (טס י"ח). והרביעי השמת מעלה ומדרגה,
 ראו בני אדם זכרון הענין הזה במקרא, וסברו כי הוא הפעלה
 והשמה. והוא שהמהיר במלאכה מאמת האמת ממנה ומבטל
 השקר, כאשר נאמר כי השופט הצדיק את ראובן והכויב את
 שמעון, ושהוא הצדיק לוי והרשיע יהוד', ולא נרצ' בזה שהוא שם
 אח' מהם לעשות דבר ולא צוהו בו, אב' רצוני שבאר עליו וגלה לו
 ושמהו במעלחו, וכמו שאמ' התורה והצדיקו את הצדיק והרשיעו
 את הרשע (דברים כ"ה). וכן אומר כבר אמת השופט שטר פלני
 חויף שטר פלני, לא זייפו בפעל אבל הוא בבאור. והגיעני שאומרים
 על שני דינרי הוהב, כי המרצה היטב זה, ופתח זה ואינם
 רוצים שפתחו בידו אבל רוצים שהגיד שהוא מפותח, וכאשר
 יתמידו המחשבות בהעברה הזאת ויתישבו בה, יהיה על הדר'

הזח מה שאמרו הספרים מפעל הבורא (משלי ג') אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן. ואמ' עוד (יחזקאל י"ד) והנביא כי יפותה ודבר דבר אני יי' פתיתי את הנביא ההוא, ר' ל' בארתי עליו שהוא מפותה. וכן אמרו (ירמ'י) השא השאת לעם הזה ולירושלים לאמר שלום יהיה לכם. בטל דברי המתנבאי' להם בגלותו להם. וכן שאלתם (ישעי' ס"ג) למה תתענו יי' מדרכיך, אל תשימנו תועים, שתרון עלינו שאנחנו תועי', אבל כפר לנו ורחם עלינו. ומי שלא יבין ענין אלה והדומה להם ישימם הכרח. והחמישי שער הכפרה, רואים אנו שהאדם אומר הטני אליך ואל תטני מעליך כמ"ש (תהלים קי"ט) הט לבי אל עדותיך ואל אל בצע, אל תט לבי לדבר רע (סס קמ"ח), ויחשוב שרצה בשתי החטאות ענין ההכרה ולא רצה כי אם הכפרה. רוצה לומר כשתכפר לי כבר המיחני שלא אשוב לחטא לך, ואם לא תכפר לי כבר הפלת בנפשי היאוש, ותביאני הכפר' לנשות לעבודתך, כמ"ש (סס ל"ח) אלמד' פושעי' דרכיך וגו'. והששי ספור פועל הוא כבניה השרשיה, חושבים בו שהוא השמה ולמוד, כמ"ש (משלי י"ו) לאדם מערכי לב ומיי' מענה לשון, רוצה בו הבריאה השרשיה, כמ"ש (סס ד') און שומעת ועין רואה וגו'. והשביעי הפלגה במאמר, יסבר השומע כי הוא דבר מיוחד, כאמרו (סס ל"ח) פלגי מים לב מלך ביד יי' וגו'. סובר שיש למלכים דבר מיוחד שיפיל בלבם מה שיחפוץ, אבל זה הפלגה הוא אומר, אפילו המלך בעבודת הבורא, כמו המים ביד עצמו, כאשר יחפץ המלך יטנו וישתמש בו:

והשמיני הרוש, סבה תהיה עם הרושה בחירת האדם במעשה מן המעשים, וזה בא על שלשה ענינים, אחד מהם ההצלה מן האויבים, עד שיפנה האדם בעבור זה למעשה מן המעשים, ויאמרו כי המציל אותו מאויביו גרם לו זה על דרך העברה, כאשר אמר (מ"ב י"ט) ויער יי' אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור. ועוד (ד"ס ב' ל"ו) העיר יי' את רוח כורש מלך פרס. ועוד (סס ל"ח) ויער יי' על יהורם. ועוד (עזרא ו') כי שמחם יי' והסב לב מלך אשור. ועוד (ד"ס ב') ולא שמע אמציה כי מהאלהים היא. ועוד ולא שמע המלך אל העם כי היתה סבה מעם יי' (מ"א י"ב). כל זה בהצלה מן האויב ומן הנזק. והשני זכות ההבנה וברור העצה בשוות המזג, עד שיבי

האדם שערי הדת והחכמה, ושומע זה יחשוב כי הוא הכרח, והוא מ"ש (תכליס כ"ה) דרכיך יי' הודיעני אורחותיך למדני. ועוד (סס כ"ז) הורני יי' דרך ונחני בדרך מישורי. ועוד (סס קי"ט) העבר עיני מראות שוא. ועוד (ד"ס ז' ל) גם ביהודה היתה יד האלחים. והשלישי אות מלאה יחדשנה הבורא, ותהיה סבה להאמין עם רב, וישמענה השומע ויחשוב כי פעל העם הכרח, כאשר אמר אליהו ענני יי' ענני וידעו העם הזה, (מלכיס א"י י"ח) ר"ל כי האש כשתרד ותשרוף העולה, תסב בה את לב העם אשר הוא אחרנית. ואין במאמר הסתר וולת ההא שנאמר האחרנית. וכן בעת הישועה אשר אמר (יחזקאל ל"ו) ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו, איננו רוצה בזה דבר כי אם הראות האותו והמופתים.

ואחר אלה השמנה שרשים לא נשאר כי אם מה שהטעות בו מפני סדור הפסוק, באמרו (תכליס ל"ח) לך לדרך הטאתי והרע בעיניך עשיתי וגו'. חשב השומע כי זה השב אומר כי הוא בעבור שיתקיים עליו מה שגזר בו אלהיו, ואיננו שב אמרו למען תצדק על חטאתו, אך הוא שב על אמרו, ומחטאתי טהרני. הוא אמרו כפר לעוני עד שיתקיים מאמרך אשר אמרת וגורת, כי מי שישוב אליך תכפר לו, וזה ממה שנוהג בלשון דומה, כאמרו (סס ל"ד) צעקו ויי' שמע. אשר איננו שב על פני יי' בעושי רע, אבל הוא שב על עיני יי' אל צדיקים: ועם אלה הבאורים יסתלקו כל הספקות אשר הם מדמים ההכרח, וטענת בוראנו שלמה על ברואיו בעבודתו והמרותו אין להם טענה עליו. וכמו שאמר הכתוב (איוב ד') האנוש מאלה יצדק אם מעושהו יטהר גבר. וכאשר התקיימו האותות המלאות ושליחות הנביאים.

נשלם המאמר הרביעי מן הספר:

המאמר החמישי

זכויות וחובות:

אמר יהודה בן שאול. אמר המחבר, הודיענו אהינו יתברך, כי עבודת האדם אותו כשהם רבים נקראו זכויות, ושהמרותיו